

Spesialnummer.

Tirsdag, 20 mars 1945.

Følgende syv artikler, "Tanker omkring befrielsen", har tidligere vært offentliggjort i "Fritt Land". Nazistene, som tydeligvis er ivrige lesere av "illegale" aviser og tillegger disse en langt større innflytelse enn sine egne lægerorganer, synes meget engstelige for at disse "Tanker omkring befrielsen" skal velte hele deres nøysommeligt oppbygde propaganda. De forsøker derfor med alle midler, falske utgaver av "Fritt Land", forvrængninger og utelatelse, å svekke artiklernes innflytelse. Det eneste de har oppnådd er å skape en øket interesse for disse tanker, og vi sender derfor ut dette lille särtrykk. Vi ber om at det må gå fra hånd til hånd så det kan nå flest mulig.

TANKER OM KRING BEFRIELSEN.

Krigens sluttfase står for døren; innen flere eller færre måneder er befrielsen et faktum. Hver norsk kvinne og mann plikter å gjøre seg fortrolig med hva dette betyr. Hele verden er nå blitt merksam på, at befrielsen reiser problemer for et tidligere nazi-okkupert land, så såre at statslivet og samfunnslivet i historisk tid ikke har sett noe lignende. Grunnen er at den nåværende totale krig er ganske annerledes enn de kriger vi har sett de siste par tusen år og at en okkupasjon av det slag naziregimet har organisert, ikke har eksistert i den tid menneskene har regnet seg som siviliserte. I tidligere faser av krigen var man ikke klar over dette. Man tenkte seg befrielsen enklere og smerteløs: tyskerne skulle jages ut, det lovlige styre gjeninnføres, forsyningene komme og i tillitsfull glede og enighet skulle de befriete folk begynne på sitt gjenreisningsarbeid. De forenede nasjoners propaganda har, sikkert i helt god tro, gjort meget for å festne denne oppfatning innen de undertrykte folk. En rekke forhold virker sammen og skaper en meget vanskelig situasjon. Vi skal ikke her nevne mere enn to; isolertheten under okkupasjonen, sammen med den bevisste løgnaktige nazi-propaganda kan lett - hvis man ikke stadig er på vakt mot det - skape feilvurderinger og misforståelser, som gjør overgangstiden fra okkupasjon til normale tilstander vanskeligere og sinke en sunn utvikling. Dette er det ene. Det annet er tyskernes ødeleggelse, i det de skal trekke seg vekk eller må gi seg. Hitler har sagt at hvis Tyskland skal gå under skal hele Europa følge med. Alle vet at så lite ord-holdende han ellers er, har han engang truet med et onde så holder han sitt ord, så langt han bare kan. Det er hans og hele naziregimets bestemte hensikt å skape slike tilstander i de okkuperte land, at framtiden skal fortone seg så tristestløs som bare mulig; i det faste håp eller den sikre tro, at de lidende folk ikke skal legge skylden på Tyskland, men på de allierte. Propagandaen er allerede i full gang.

Et land som har vært okkupert av Tyskland er i virkeligheten sykt. Dets finanser er syke, dets samfunnsliv og erhvervsliv er sykt, folket er sykt. Og hele Europa er på den måten blitt full av syke stater og syke folk. Men disse syke stater og folk kan ikke betrakte den øvrige verden som et hospital. De kan ikke legge seg inn der å få pleie av barmhjertige søstre. Det vil i første rekke bero på folkene selv, hvor lang tid sykdommen vil ta. Befrielsen stiller derfor hele det norske folk - det vil si hver enkelt av oss - store oppgaver, som vi må være klar over og som vi må sette all vår evne og vilje inn på å løse. Vi må ikke først og fremst innstille oss på å få hjelp fra andre. Hele verden er kommet i ulage; alle stater lider av mangel på viktige nødvendighetsartikler. Selv den ærligste vilje til å hjelpe kan ikke makte mer enn i beste fall de mest påkrevende behov i den aller første tid. Vi må hjelpe oss selv, det er nødvendig, det er det mest verdige, det er det eneste som peker framover.

Vi må være klar over, at befrielsen stiller like strenge krav til oss som okkupasjonen; det er bare andre krav.

Vi må ikke synke ned i selvdyrkelse og selvmedlidenhet. Det norske folk har ikke sultet som det gruske eller det hollandske. Landet er iallfall ikke horjet som Polen, Russland. Vi må aldri glemme ødeleggelsene i England hvor ingen tysk soldat har satt sin fot. Inntil 31-10 1944 var 56 537 personer drept ved bombing; 76 673 var så alvorlig skadet at de måtte legges inn på sykehus. Av 13 millioner beboelseshus var 4,5 millioner skadet 200 000 var totalt utslettet eller ureparable. Offentlige bygninger er ikke regnet med.

Den norske hjemmefront har kjempet tappert og tilføyet Hitler et svifende nederlag. Det har skapt goodwill. Man enda mer har vært politiske enighet og vår disiplin skapt respekt for oss. Vi står idag i verdens øyne som et sterkt, besindig, tanksomt og politisk modent folk. La oss fortsette med å vise vedden et slikt ansikt. La oss ikke tigge om hjelp, la oss ikke dyrke politiske sårmetoder, men la oss se vanskene i øynene og bruke vår virkelige nasjonale samling til å løfte i flokk. Da vil vi skape en goodwill for vårt land, som vil merkes på alle områder, også det økonomiske.

Matsituasjonen.

Det er et faktum, som ikke er til å komme forbi, at matsituasjonen i de hittil befriete land er meget vanskelig. Befrielsen førte ikke noen vesentlig bedring med seg. På grunn av lokale omstendigheter, har tilhøve vært litt ulike i de forskjellige land, men vi må se den ting klart i øynene, at tiden etter befrielsen kan komme til å arte seg slik i Norge også.

Faktiske forhold har gjort den bitre situasjon nesten uundgaaelig. Tyskerne vil sørge for at våre lagre er tomme når befrielsens time slår. Det er ludd i deres planmessige politikk. Krigen som har vart lenger enn beregnet har grepet dypt inn i alle lagre verden over. Vardensproduksjonen er innstillet på krig og ikke på fred. Det vil være lettere å skaffe maskingeværer og brisant-granater enn mel, smør og kjøtt. Det er blant de allierte helt utvilsomt den ærligste vilje til å hjelpe, men enhver forstår vanskene, som ikke bare omfatter det å skaffe varene, men også det å skaffe transportmidler.

En hel rekke bestemte faktorer er på det nåværende tidspunkt umulig å fastlegge. Det vil være av den største betydning om befrielsen finner sted under kamphandlinger eller ikke, om den kommer før eller samtidig med Europakrigens opphør, om tyskerne får adgang til ytterligere ødeleggelse, hvilken tid på året befrielsen inntreffer o.l. Ikke minst spiller det en avgjørende rolle i hvilken tilstand vårt eget kommunikasjonsvesen befinner seg i og i hvilken grad flisbefolkningen vil være i busidelse av fiskefartøyer og fangstredskaper. Det er derfor umulig å si noe bestemt om matsituasjonen i befrielsesøyeblikket eller umiddelbart etterpå. Et par faktorer synes likevel å være så faste, at vi under alle tilhøve kan bygge på dem: a) En viss begrenset leveransmengde vil vi kunne få fra Sverige, særlig hvis krigen da er slutt slik at Sverige uten altfor stor risiko kan angripe sine lagre. b) Regjeringen har fra London sikret seg beholdninger som, hvis tønnasje kan skaffes, temmelig hurtig kan være i landet.

Under enhver omstendighet vil situasjonen også ernæringsmessig sett by store vansker, den ting må vi modig se i øynene. Den hjelp som kommer utenfra vil bare være en begrenset øyeblikkelig hjelp. En virkelig bedring vil falle parallelt med vår egen produksjons og verdensproduksjonens økede kapasitet. Vi må regne med en lengre tids rasjonering og det vil sikkert ta lang tid før en saftig biff blir vanlig rett på et norsk middagsbord.

Denne situasjon stiller bestemte krav til oss. En varig bedring kan ikke komme fra øket produksjon. Landbruket må ha god og dyktig arbeidshjelp fra første stund av. Det vill dessuten være helt nødvendig et all svartebørshandel slås fullstendig ned. Det som etter befrielsen erhverves utenom nasjonalringen - det være seg billig eller dyrt i innkjøp - tas ikke lengre fra de privilegerte tyskere eller N.S. folk, men fra hjemmefronten selv. Derfor må fra befrielsesøyeblikket svartebørshandel sees på som en skam. Det legges den aller største vekt på at maten blir rettferdig fordelt.

Vi må ikke innstille oss på at befrielsen i første rekke vil føre materielle goder med seg. Det vi får er først og fremst friheten. Fængslene og konsentrasjonsleirerne vil tømmes. Lov og rett vil etterhvert herske i landet, slik at uskyldige mennesker ikke skal bli fængslet, pint eller skutt. Vi blir kvitt dette forsmædelige forræderstyret, vi tør igjen fritt tenke, snakke og skrive. Brevene skal ikke åpnes, telefonsamtalene ikke avlyttes. Avisene vil inneholde annet enn de offisielle tyske meninger og taler av nazipampene. De tyske soldater og de venneløse grå mus vil forsvinne og forræderne bli eksportert dit de hører hjemme og vi kan puste ut i den stolte bevissthet at Norge er fritt, at det er reddet. Hva gjør det i grunnen, om det i et par år frandleles vil være knapt med mat og et vi må bruke de loslitte dressene ennå en tid framover. Når den værste knipen er over, vil vi fra hver måned merke at forholdene blir rommeligere og bedre.

Arbeidslivet.

Straks befrielsen kommer reiser det seg et livsviktig spørsmål: Hvorledes skal arbeidslivet komme i gang igjen. Vi vil ikke, vi kan ganske enkelt ikke begynne med stor arbeidsløstet. Dessuten er forsyningsspørsmålet avhengig av løsningen, enten det nå gjelder produksjon for hjemmemarkedet eller eksport. I dag er minst 150 000 personer direkte baskjeftiget hos tyskerne, for en meget vesentlig del i uproduktivt arbeid. De vil med et slag bli ledige, hvis de da ikke er blitt det på forhånd; noe som i ganske stor utstrekning vil være tilfelle. Hvorledes vil vår industri evne å suge opp all denne arbeidskraft. Selv om den ikke ødelagges i særlig større utstrekning enn allerede gjort, kan den bare ta i bruk en brøkdel av de ledige neven. Den vil dels mangle råstoffer, dels drivkraft, (kull).

Vi står her overfor et problem, som bare kan løses gjennom plan og organisasjon. Staten må gripe inn. Vi må alle være klar over problemet og behersket av viljen til å løse det. Det kan settes offentlige arbeider i gang. Det er mange branntomter som skal ryddes opp, byer skal bygges, eldre veier skal repareres og nye skal bygges. Men alt krever planlegging og organisasjon.

Ordningen av problemet blir den nyorganiserte regjeringens første oppgave. Det vil derfor være livsviktig å få statsapparatet i normal gjenge så snart som mulig. Jo før dette kan skje, jo hurtigere kan de nødvendige planer legges og de nødvendige tiltak gjøres. De som vil bruke situasjonen til i politiske kamper å lufta sårmeninger på det økonomiske og sosiale område kjører en kjepp i hjulet på arbeidsveggen. Men samtidig er det uavgjengelig nødvendig at statslivet kommer i gang på en slik måte at ingen har berettiget grunn til å mistenke riksstyret for ikke å beskytte alle interesser. Aller minst må de befolkningslag, som arbeidsløsheten treffer med størst tyngde, kroppsarbeideren, få grunn til å nærme mistillit. Dette tilslår ikke alene at vi må bygge statslivet på det sikre grunnlag: Eidsvoldsgrunnloven av 17. mai 1814 med senere konstitusjonelle tilbygninger, men også at den nye regjering dannes på bredest mulig basis, slik at alle sosiale eller politiske oppfatninger, som anerkjenner dette grunnlag, såvidt gjørlig gis plass i styret. Dette vil være av avgjørende betydning for roen, tilliten og gjenoppbyggingsarbeidet. Hva mistro og manglende tillit kan føre til så vi i Hellas.

Behandlingen av "samarbeidsmennene".

I de befrierte land er det kommet til ganske sterke friksjoner mellom regjeringene og det som der kalles "motstandsgrupper" om behandlingen av "samarbeidsmennene". Det gjelder ikke de åpenbare landsforrædere, som alle steder blir stillet for domstolene og dømt etter lover. Det gjelder den ganske store gruppe, som tjente store penger på arbeid med tyskerne og samarbeidet med quislingene, mens de samtidig og temmelig samvittig-

hetsløst bar kappen på begge skuldrene uten åpent å kompromittere seg ved å melde seg inn i forræderpartiet. Det er i Frankrike, Belgia og Hellas ikke liten misfornøyelse med at disse grupper - som er vel kjent og særdeles upopulære - ikke ronskes ut, men ennå finnes i de offentlige etater, i bedriftslivet og i det økonomiske liv, ofte i betydningsfulle stillinger. Regjeringene som under vanskelige forhold skal få stats- og samfunnsmaskineriet i gang, syntas å ha vanskelig å skille seg fra disse menn, som i stor utstrekning er dyktige og erfarne; men deres fortsatte forbliven på de gamle plasser skaper på den annen side uro, som er en hindring for alt saneringsarbeide. Særlig karakteristisk syntas forholdet å være i Belgia og "News Chronicle" har også ofret problemet en inngående behandling. Bladet reiser det spørsmål, hvorfor det er så vanskelig for Belgia, som temmelig intakt kom ut av tyskernes grep, å finne seg selv. Svaret finnes etter bladets mening i det faktum at folket har måttet betale med sin moralske styrke for den overbærenhet, som landet bress alt var gjenstand for fra tysk side. Det belgiske folks kamp i dag er en kamp for å gjenvinne de moralske reserver, som nå nesten er uttømt, men som forrige krig gjorde landets navn æret over hele verden. Når det gjelder krigen og alt det som har samband med den, merker en tydelig hos belgierne en personlighets-spaltning. På den ene siden blir de allierte mottatt med den størst begeistring, på den annen side, hører en ofte beklagelser over de ulønner, som følger med krigen, som har rast over deres land og som frandleles raser langs grensen. Belgierne kan ikke få det klart at det skal være like vanskelig med mat og klær nå, som under okkupasjonen, Bladet understreker at de aller fleste av disse beklagelser ikke kommer fra arbeiderklassen, som i mange tilfeller virkelig har grunn til å klage, men i første rekke fra dem som under okkupasjonen tjente på tyskerne og som mange ganger da kunne leve i overflod. "Hva annet skulle jeg gjøre?" er et spørsmål som bladets korrespondent ofte hørte fra denne type, men det var tydelig at det for ikke liten del lå dårlig samvittighet bak. Personlighetskløvningen strakk seg like opp til regjeringen Pierlot som ble slitt mellom slitt offentliggjorte lister om å rydde samarbeidsmennene ut og sin motvilje mot å sette kjeppen i hjul, som gikk glatt eller ga inntrykk av å gjøre det. Etter bladets mening må den moralske gjenretning komme fra de mange tusener, som gjennom hele okkupasjonstiden med livet eller friheten som Innsats kjempet mot tyskerne. Det var påtrængende nødvendig å få holdt nye valg og få dannet en ny regjering belgierne anerkjente som sin. Utviklingen hadde nemlig ført til at de ikke anså regjeringen Pierlot som sin.

Det er ikke nødvendig å være profet for å se dette problemet rullet opp også i Norge, når befrielsen har funnet sted. Vi har også disse typer, som har tjent store penger på tyskerne, som har vektet seg vel for å melde seg inn i partiet, men som i hemmelighet har forstket makt-haverne om stor sympati og full lojalitet. I særdeles mange tilfeller skyldes dobbeltspillet bare feighet, men i mange tilfeller skiller det lurvet beregning.

En må være klar over, at det i de fleste tilfeller vil være hensiktsløst å stille disse personer for retten for å få dem straffet. At de må legges fra seg hele den fortjeneste de har sikret seg ved en virksomhet, som iallfall ikke kan karakteriseres som fedrelandssinnet, er klart, men det er ikke nok. Det vilde være heldigst om disse lunkne nordmenn holder seg beskjedent i bakgrunnen og gjør de ikke det av eget tiltak blir de settet på plass. De mangler autoritet og tillit og de kommer til kort når folket måler med sin tomestokk. De vil forstyrre den ro vi absolutt trenger. De behøver ikke å fradømmes "almen tilitt" av domstolene, det vil vise seg at de har mistet den ved sin opptræden. Det er ikke disse svake sjeler som har skapt Norges goodwill i utlandet.

Folkestyret i virksomhet igjen.

En ting er vi alle enige om: Vi vil ikke ha noen gresk krise i Norge. Når vi er enige om det, må vi også nødvendigvis være enige om å vike unda for det som er øgnet til å skape en slik krise. Først og fremst må ingen bruke det uantallige befrielsesøyeblikk til politiske machinasjoner, til "kupp" i den ene eller annen retning. Vi må ordne oss så en slik opptræden blir umulig. Det er mange som mener at det er atskillig som bør rettas i

vår forfatning, vårt samfunnsliv, i våre sosiale forhold. Enkelte kan ha rett, andre urett. Men de sakene får fremmes på rolig og fredelig vis i samsvar med grunnlovens ånd og prinsipper. Enhver form for "overraskelsestaktikk", enhver uberettiget bruk av et kritisk øyeblikk i folkets liv, må være bannlyst.

Vi har vår grunnlov med sine konstitusjonelle tilbygninger. Den er vår nasjons felles åndelige eiendom og den kan vi alle i tillit samle oss om. Følger vi dens regler finner vi det sikreste grunnlag for en rolig utvikling. Hva vi i og med befrielsen må sikre oss, er et folket ved sine forfatningsmessige organer trer i virksomhet.

a) Kongen må straks komme hjem. Gjennom sin upolitiske stilling, sin strenge objektivitet og sin personlige autoritet er han det faste punkt som vårt konstitusjonelle liv, særlig i et slikt vanskelig øyeblikk, er avhengig av.

b) Regjeringen må straks komme hjem. Den må så stille sine plasser til Kongens disposisjon. Etter å ha rådført seg med framtstående menn innen hjemmefronten og utefronten, må Kongen gi en av dem fullmakt til å danne en ny regjering på nasjonalt bredest mulig basis.

c) Stortinget må straks tre sammen. Riktignok er dets autoritet sterkt svekket; presidentskapets henvendelse til Kong Haakon med anmodning om abdikasjon og alle forhandlingene med tyskerne høsten 1940 som det overveiende flertall av det norske folk - for å bruke et meget svakt uttrykk - er dypt uenig i, kan ikke få noen annen følge. Imidlertid er vårt statsliv ufullkomment uten et Storting og vi har intet annet å sammenkalle enn det som valgtes i 1936. Det må dog hurtigst mulig erstattes av et nytt. At de nazistiske stortingsmenn ikke kan innkalles er selvsagt. I en senere artikkel vil det bli berørt, om det ikke er heldigst, at også andre medlemmer unnlater å møte.

d) Kommunestyrene, skolestyrene og andre liknende institusjoner, trer straks i virksomhet.

Alt dette må skje, fordi det danner den sikreste garanti vi kan få mot alle slags "kupp"-tendenser. Det er liten grunn til å tro, at slike finnes, men det er allikevel bedre å være føre var enn etter snar. Jo før vårt offentlige liv og hele samfunnsmaskineriet kommer i normal gjenge på folkestyrets grunn, jo før vil de allierte tropper, som antakelig må hjelpe til med befrielsen, kunne forlate landet og jo før kan gjenreisningsarbeidet komme i gang og bli effektivt.

I det byggende arbeid som ligger foran oss, er det helt nødvendig for en rolig utvikling, at alle samfunnslag og oppfatninger er med om planleggingen og tar sin del av ansvaret for gjennomføringen. Vi må unngå, at noen blir stående utenfor og gratis inkasserer den skuffelse og misnøye som måtte komme. På den annen side må det selvsagt helt ufravikelig fordras, at for enhver deltaking kreves det absolutt lojalitet like overfor grunnloven, dens enkelte regler og dens ånd og prinsipper. Der finner vi en bindende rettesnor for alle tiltak. Aksepteres ikke dette selvsagte grunnlag, har vedkommende ingen plass innenfor ledelsen av et demokratisk og folkestyrt Norge.

Hvem skal ha ledelsen.

I alle befrieede land har det reist seg politisk uro omkring det spørsmål: Hvem skal lede landet, hjemmefronten eller eksilregjeringen? Spørsmålet har hatt forskjellige konsokvenser i de forskjellige land. I Norge er det ikke trolig at det vil skape uro av betydning, i all fall ikke hvis spørsmålet på forhånd tenkes igjennom. Regjeringen liygardsvold har under hele krigen ledet landet i samsvar med en uttrykkelig, enstemmig stortingsbeslutning; den stillet sine plasser til Kongens (og Stortingets) rådighet og fikk en enstemmig anmodning om å bli i sine embeder; den fikk fullmakt av Stortinget til å foreta alle de handlinger som krigen gjorde nødvendig - en fullmakt Stortinget i den foreliggende nødsituasjon hadde full adgang til å gi regjeringen - dens konstitusjonelle basis er derved utenfor tvil. Stortingets beslutninger er ikke omgjort og om så var skjedd er det mer enn tvilsomt om en slik beslutning vedtatt i glansen av tyske

bojonetter ville være rettslig forpliktende.

Det er også gitt at mulige - eller sannsynlige - feil begått av regjeringen omkring 9. april 1940 (den manglende mobilisering o.l.) ikke berører regjeringens konstitusjonelle basis. Men gjennom de lange forsmædelige okkupasjonsårene, har jo nangen nordmann spurt seg selv: Hvorledes kunne dette hende? Spørsmålet vil dukke opp igjen atter og atter til det er klarlagt. I dag vet vi for lite og ingen skal dømmes uten forsvar. Disse ting må utredes rent faktisk, uttømmende og objektivt; inntil den utredning er forelagt folket, eventuelt avgjort i de former grunnloven bestemmer, bør vi vokte oss for å dømme. Vi må heller aldri glemme at hvor store feil det enn er begått før 9. april 1940, de samme menn har uimotsigelig etter dette tidspunkt fulgt en politisk linje som folkets store flertall har sluttet opp omkring og de har - så langt vi her hjemme har kunnet se - med energi og dyktighet arbeidet for Norges sak. Hjemmefronten har i full tillit arbeidet under dens ledelse, selv om det også bør tas i betraktning at svært meget av denne tillit er knyttet til en bestemt person: Kong Haakon, hvis betydning for den virkelige nasjonale samling som har funnet sted, vanskelig kan overvurderes. Det er derfor ikke adgang for noen innen Hjemmefronten til å si: Regjeringen i London er ikke vår regjering. På den annen side er det helt klart at denne regjering bør suppleres eller erstattes med en ny, dannet på bred basis, egnet til å representere det samlede norske folk og hvor ingen demokratiske synsmåter er utestengt. Avgjørelsen ligger etter grunnloven i Kongens hånd, og vi venter i full tillit på hans beslutning etter at han har konferert med ledende personligheter fra ute- og hjemmefronten. Det må således være helt klart at i befrielsesøyeblikket kan den nye samlingsregjering ikke dannes på vanlig parlamentarisk måte. Krigen har skapt en ny provisorisk instans, hjemmefronten, som eier en sikrere moralsk rett til å representere det norske folk enn Stortinget av 1936. Det er bare nok å peke på at de fleste patrioter som har tatt de tyngste tak under okkupasjonen, er urepresentert ved Stortinget av 1936 og heller ikke ser det som sin naturlige representant. Men herom vil det neppe være stor uenighet innen folket.

Kan vi føre dette spørsmål og samtidig bedømmelsen av handlingene før 9. april 1940 ut av den øyeblikkelige politiske dagsorden, kan det samme ikke være tilfelle med handlingene etter dette tidspunkt. Om dem vil det nå stor uenighet. Det gjelder i særlig grad de farlige forhandlinger med tyskerne, som Stortingets presidentskap i samarbeid med enkelte personer drev gjennom måneder og som gudskjelov ikke førte fram p.g.a. tyskernes begjærighet. De holdt et øyeblikk på å drive over i regelrette fredsunderhandlinger, i strid med de vedtak Stortinget, Kongen og Regjeringen enstemmig hadde tatt og de ledet til den forsmædelige konstilling til Kongen om å abdisere. Hvis forhandlingene hadde ført fram ville "nyordningen" vært et faktum, foretatt av Stortinget selv. Heller ikke disse personer skal dømmes uten forsvar. Atskillige undskyldende omstendigheter foreligger slikt. På den annen side er det ikke tvilsomt at disse personer er "samarbeidsmenn" ikke godt som alle de andre, selv om det de forhandlet om ikke var sement eller flydeler, men det norske folks uerstattelige åndelige verdier og dets umistelige rettsgoder. Det er et naturlig krav at disse personer tilhører privatlivet inntil de gjennom nyvalg på nytt har ervervet seg retten til å representere det norske folk. Kraver de ved befrielsen uten videre fram i første rekke, blir de straks delaktig i ledelsen, vil det temmelig sikkert lede til politisk uro og i høy grad uheldige foreteelser.

Det at forhandlingene med tyskerne ble ledet av Stortingets presidentskap og at Stortingets medlemmer i alle fall til en viss grad ble innblandet, skaper helt særegne konstitusjonelle vansker. Stortinget bør hele tiden være oppmerksom på at dets rett til å representere det norske folk både moralsk og konstitusjonelt slett ikke er særlig uangripelig. Dette tilsier for siktighet i samarbeid med en regjering, som etter normale politiske forhold vel ikke kan karakteriseres som parlamentarisk, men som bygger på folkets og Kongens tillit. Også dette gjør nye stortingsvalg påtrengende nødvendig. Å gjøre som i Frankrike og lage en "rådgivende forsamling" er neppe hverken praktisk eller tilrådelig.

Endringer i Grunnloven.

Det norske folk står enige og samlet om det program, at grunnloven av 17. mai 1814 skal danne grunnlaget for vår framtidige utvikling. Det eksisterer, bortsett fra U.S., intet politisk parti og ingen politisk gruppe som har på sitt program så vidtrekkende forandringer i statens eller samfunnets organisasjon, at grunnloven av den grunn må endres. Dette gjelder så vidt en kan forstå også kommunistene. Det er høyst naturlig, at det må være slik. Grunnloven er ikke bare springet ut av det norske folks smertelige erfaringer under et mange hundreårig fremmedveldet, som det meste av tiden også var et øneveldet. Men det lykkedes Riksforsamlingen på Eidsvoll i en moderne brukbar form å gi uttrykk for norsk livs- og samfunnsyn slik som det fra gammel tid av hersket i Norge. Derfor ble grunnloven det norske folkets åndelige eiendom.

Dette hindrer oss ikke i å ønske visse endringer i stats-skikken. Den historiske utvikling under unionskampene førte med seg en underkjennelse av den utøvende maktets betydning for stats- og samfunnslivet. Regjeringens handlefrihet er blitt beskåret og Stortinget har ikke bare grepet inn i men til dels også overtatt rent administrative gjøremål. Vi fikk et Stortingskemi-styre, som var meget uheldig. Det er neppe for sterkt å si, at det overvelende flertall av folket ønsker en ny stats-skikk med handlingsdyktige og ansvarbevisste regjeringer. Men for å oppnå dette er det ikke nødvendig å forandre grunnloven; det er bare den konstitusjonelle praksis som må endres. Den konstitusjonelle praksis i løpet av de siste 60-70 år bygget på det axiom, at Stortinget var nødankret i farens stund. Men hadde Norge i 1940 ikke hatt andre nødankre hadde vår stilling i dag vært forvitlet. Begivenhetene har vist oss, at Kongen og Regjeringen også er nødankre, og gode nødankre, at også de representerer det norske folk. Ved de forhandlinger presidentskapet på vegne av Stortinget førte med tyskerne, er det norske folk blitt en meget snertefull men også en høyst verdifull erfaring rikere. Etableringen av en sterkere og friere regjeringsmyndighet vil ikke svekke folkestyrets ide og ikke gjøre vår stats-skikk mindre demokratisk, så lenge Stortinget beholder sin kontrollerende myndighet og så lenge regjeringen må ha Stortingets tillitt. Alle statsinstitusjoner er og skal føre seg som representanter for folket.

Det er også stor stemning for enkelte andre endringer av mindre dyptgående natur, a) å senke stemmerettsalderen fra 23 til 21 år b) hvor det er uklarhet om valgernes standpunkt å gi regjeringen adgang til å appellere til folket ved å oppløse Stortinget og utskrive nye valg, for på denne måte gjennom fast stats-skikk å utdype folkestyrets ide. Også andre endringer har vært på tale mann og mann i mellom. Selv om en hurtig avgjørelse av disse spørsmål er ønskelig er en øyeblikkelig avgjørelse ikke absolutt nødvendig. Spørsmålet om senkningen av stemmerettsalderen må dog erkjennes å stå i en særstilling, fordi det er det eneste rimelige og rettfærdige at flest mulig av hjemmefronten, soldatene og sjöfolk får adgang til å stemme allerede ved første valg etter befrielsen. At de, som har stått i brodden for Norges frihetskamp, får være med om å bestemme retningslinjene for framtidens Norge er så selvsagt, at det ikke trenger noen nærmere begrunnelse. Av denne grunn behøver en ikke å innkalle noen "grunnlovgivende forsamling", en foranstaltning som forøvrig ikke løser spørsmålet, fordi stemmerettsalderen ved dette valg også måtte være 21 år. Med grunnlag i konstitusjonell nødrett måtte allerede første stortingsvalg etter befrielsen kunne bygges på stemmerettsalderen 21 år. I allfall hvis Høyesterett i en betenkning, innhentet i samsvar med GrL. § 83, finner dette tilstodelig. Noen "grunnlovgivende forsamling" bør ikke innkalles. Det er ikke bare unødvendig, men det norske folks krefter og vilje bør etter befrielsen konsentreres om andre oppgaver og bør ikke splittes ved en bred grunnlovsdiskusjon omkring en slik forsamlings valg eller forhandlinger.

En streng fastholden av reglene i GrL. § 112 vil medføre, at grunnlovsendringer først kan vedtas av Stortinget etter 2. valg etter befrielsen. Ifølge den konstitusjonelle nødrett må det nyvalgte Storting kunne behandle og vedta de nye forslag, hvis de er kunngjort på forsvarelig måte før

valgene, selv om de ikke er fransatt på 1. eller 2. orientlige Storting etter et nytt valg." Vi må overhodet ved befrielsen vise forståelse av stundens krav og imøtekomme dem, uten å komplisere en på forhånd meget vanskelig situasjon mere enn nødvendig, og skape nye uro-momenter i tillegg til de som allerede er der. Vi har vårt felles grunnlag, grunnloven, og med den som et sikkert utgangspunkt skulle et politisk modent folk som det norske, uten vesentlige vansker kunne greie situasjonen.

Hermed slutter behandlingen av de oppgaver befrielsen stiller oss. Ved denne gjennomgåelse er de finansfelle problemer ikke berørt. De er jo i grunnen også i sterkere grad knyttet til etterkrigsstiden enn til selve befrielsen. Vi har heller ikke i Norge i dag tilstrekkelige holdpunkter for en bedømmelse. Imidlertid må vel så meget kunne sies, at så mistroelige, som en etter tyskernes herjinger i landet kunne være tilbøyelig til å se på spørsmålet, behøver vi ikke å være. Men det krever generasjoners hardt arbeid for å bringe finansene på fote igjen. Det hadde vært interessant å dvøle litt utførlig ved de kulturelle problemer. De har spillet aktivt med i frihetskampen og kommer til å spille en stor rolle ved framtidens gjenoppbygningsarbeid. Det er et faktum at det i første rekke var de intellektuelle (lærerne, prestene) som ga retningslinjene for hjemmefronten og talte de hardeste slag. Det var vår gode folkeskole som var betingelsen for at kampen ble en folkebevegelse. Nazi-propagandaen strandet på svundne generasjoners kulturelle arbeid. Det er livsviktig for vår framtid, at det kulturelle arbeid fortsetter, slik at vi alle bedre og bedre kjennor og forstår det samfunn vi tilhører og i stadig sterkere grad er i stand til å fylle de oppgaver som en folkestyrt stat stiller sine borgere like overfor. Det å være fri-bånen medlem av en folkestyrt stat er en høyere livsform enn å være trel i en nazistisk. Trelen gjør sin plikt bedre, jo mindre han vet og forstår. Vi vil ikke ha noen "kulturpause".
